

II. Z průmyslové politiky.

Národohospodářský vývoj český a Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách.

(Přednáška v 70. výroční valné hromadě téže Jednoty dne 18. června 1903. — Obzor Národohospodářský, roč. VIII. Praha 1903, str. 297—310.)

Průmyslová jednota slaví letos své 70. narozeniny. — Když se před několika měsíci umlouval řád dnešního shromáždění, počítalo ředitelství, že nejstarší z tehdejších žijících členů Jednoty*) zúčastní se tohoto shromáždění a poví sám něco z upomínek na bývalou činnost Jednoty, na bývalý život v ní. Smrt to překazila. Ale krásnými slovy, která památce nedávno zesnulého nejstaršího člena Jednoty dnes věnoval pan předseda, přece k nám vtáhl duch upomínek a duch upomínek má zde dnes i dále svoje právo.

V řadě desetiletí, po která trvá Jednota, dokončuje se toto sedmé na počátku století nového a již v tom jest podnětu dosti pro rozhled po dobách minulých, pro rozhled, který platiti má významu, ježž má Průmyslová jednota v dějinách národohospodářského života země a v českém národním zvláště.

Ona jest dnes z nejstarších mezi institucemi, které povstaly v zemi na základě dobrovolném. Vedle ní zbyly tu ze starých jenom Královská společnost nauk, jejíž počátek sáhá ovšem až do století 18., konservatoř i Krasoumná jednota a ještě bychom snad byli mohli jmenovati jednu takovou významnou instituci, která v působení svém byla nejpříbuznější Průmyslové jednotě a při tom mnohem starší než ona — »Vlastenecko-hospodářskou společnost«, které však politické běhy už před třiceti lety plodný život zkrátily.

Když se r. 1858 slavilo první pětadvacetiletí trvání Jednoty, tehdejší jednatel professor Balling o tom období pravil: »Jest to dlouhé období, jež leží za námi, bohaté na pohnuté přechody mezi mizícími a nově počínajícími poměry v živnostenském životě, jako ve vědách a uměních, které vzrůst a zkvětání průmyslu podmiňují. Dnešní slavnost, pravil, má nám poskytnouti skromný pohled nazpět, na to, co se dosáhlo a dosíci chtělo,

*) Dr. Frant. Lad. Rieger (pozn. vydav.).

má však také naši vůli oživit, naši sílu vzpružit pro dobro započaté, jež vybízí k dalšímu vybudování.«

Co bychom, pánové, dnes, pohlížejíce nazpět na dobu 70 let, měli říci teprve o velikých proměnách, kteréž během jejich nastaly, proměnách v průmyslu, v zemědělství, v celém životě národohospodářském vůbec, v politických zařízeních a v sociálním žití. Lze věru říci o té celé době nejen, že byla bohata na rozličné proměny, a že ony hluboko zasáhly do cílů životních, nýbrž že celý život té doby proudí tak rychle, jako žádné jiné doby v dějinách našich. Jen kdo si dovede uvědomiti ty velké rozdíly, které v celém národohospodářském a společenském ústrojí přítomnosti panují, naproti poměrům, které trvaly, když Jednota se zakládala, může pochopiti celý veliký význam té doby. Mladší generace může tyto věci zpravidla dost pracně poznati pouze z knih, a víme, že knihy, které o tom mohou poučiti, jsou řídké a namnoze nedostatečné.

To smíme ale zajisté říci, že kdo v této době pohnuté, bohaté na události a převraty, plnil poctivě na místě svém svou povinnost, své poslání, má také právo na část slávověnce, který věnujeme jejím zásluhám ve vzpomínce své. A takové právo má také Průmyslová jednota.

Nemůže býti mým úkolem, abych vylíčil zde pragmaticky její dějiny. Díky pečlivému přehledu, který jest obsažen v letošní zprávě výroční, a rovněž pěknému přehledu stručnějšimu, který nedávno vyšel v Ottově Slovníku naučném, není toho také třeba. Arciť všichni zajisté s radostí vítáme záměr, aby k jubileu nového pětadvacetiletí, tedy k dokončení třetího čtvrtstoletí trvání Jednoty, byly vydány zevrubnější její dějiny. I považoval bych to se svého stanoviska za cenné obohacení našeho písemnictví a za vzácnou pomůcku k studiu doby, kdyby se slíbené dějiny Průmyslové jednoty staly prací tak důkladnou a dokonalou, jako dějiny obchodní komory pražské, k padesátiletému její jubileu sepsané panem Drem Grubrem.

V dějinách naší Jednoty stalo se zvykem, lišiti jednotlivá období přesně podle stejnosti času po pětadvaceti letech. Toto dělítko připíná se ovšem k zevnímu momentu jubilejních slavností, avšak dá se nalézti dělítko věcnější, přirozenější. Takovým přirozeným rozdělením doby působnosti Průmyslové jednoty, podobá se mi, bylo by vytčeni první periody až do zřízení komor obchodních a průmyslových. Neboť zde nastal rozhodný řez, jak ještě uvidíme; veledůležitá stránka působnosti Jednoty přešla na veřejnoprávně organisovaná zastupitelstva zájmová. Za to druhé období skutečně končí takměř s dovršením padesáti let života Jednoty, tedy na počátku let osmdesátých. Tím časem totiž se ukončila křížová cesta Jednoty, kterou jí bylo prodávati s nejvážnějším a nejvzácnějším jejím dílem

druhé periody, totiž s průmyslovým školstvím, kteréž konečně, právě na počátku let osmdesátých, přešlo dobře připravené z její správy do správy veřejné. Od té doby teprv nastává období třetí.

V tomto povšechném rámci rád bych dějům Jednoty věnoval několik slov vzpomínky.

Předešleme k pochopení věci jenom ještě něco: Jednota povstala jako spolek a to v době, kdy stát opravdu nebyl naplněn tím, co jmenujeme duchem liberálním, a kdy ovšem také ani spolkům nepřál v tom smyslu a směru, v jakém mu přejí státy moderní. Stát tehdejší troufal si a kladl si za úkol, za poslání své, řídití všecken hospodářský život z jednotného ústředí, ovládati rozličné jeho síly, dávatí jim směr a cíl. Avšak byly přece úkoly, kterých pomoci svých, také ještě nedosti vyvinutých orgánů řešiti sobě netroufal; byly úkoly, vzhledem na které pokládal přece jenom za nutné dovolati se a dodělati se jistě pomoci interestů samých. A tak povstávají ony zájmové spolky, které ani způsobem, jak vznikají, ani svými vztahy k veřejné správě a pod. nemají vlastně mnoho podobného se spolky nynějšími. To byly takové spolky, jako již v století 18. Vlastenecko-hospodářská společnost a jako na počátku let 30. konečně též Jednota průmyslová.

Professor Lorenz Stein před mnohými lety systematicky zařadil spolky mezi orgány veřejné správy, orgány společnosti, a sice jakožto zvláštní větev samosprávy společenské, a věru, když si na tyto staré spolky vzpomene, tu vlastně teprv dobře celý význam Steinovy klasifikace chápeme. Neboť ony spolky byly vlastně tím, čím později se stala organisovaná zastupitelstva zájmová, komory obchodní, zemědělské rady a pod. Potřeba jistého doplnění činnosti správy veřejné je vyvolala. Proto vidíme všude vládu velice ochotně přistupovati a naléhati na utvoření jejich, ano chápati se iniciativy v tom směru. Vznikají speciálními privilegii. A takový význam mělo i založení Jednoty jakožto spolku.

Takové spolky ovšem, jak historie ukázala a jak v povaze věci spočívá, mají úkol dost nevděčný, nevděčný proto, že z působnosti jejich znenáhla vylamují se důležité části, z budovy činnosti jejich drolí se kámen po kameni a to proto, že veřejná správa, která v jisté době na některý úkol si netroufala, neb za svůj ho nepokládala, konečně se ho chápe a buď, jak jsme viděli, přenáší jej na organisované zastupitelstvo zájmové, které jest již v určitějším smyslu článkem samosprávy, aneb že sama se přímo ujímá jistého úkolu a svými vlastními orgány dále jej řeší.

To jest nevděčný úkol takovýchto spolků — s hlediště jejich — ale jest vlastně zase historicky vděčným. Pravím »historicky«
vděčným; neboť

mohou takové spolky právem říci, že připravovaly cesty Páně, mohou říci, že byly pionéry, kteří klestili cestu organismům finančně silnějším, jež mohly potom připravený úkol platně dovršiti. Tento osud měla také Jednota průmyslová. I ona náleží k pionérům, kteří organisovaným zastupitelstvům zájmovým a správě veřejně připravovali cesty, na kterých je nyní vidíme, na kterých je nyní spatřujeme řešiti ve formách moderních velké úkoly.

Podnět ke zřízení Jednoty vzešel z výstav zemských, které byly r. 1828, 1829 a 1831 pořádány a měly, jak výslovně se praví ve zprávě k prvnímu pětadvacetiletému jubileu vydané a Drem Riegrem sepsané, »buditi ducha průmyslnosti a podnikavosti«. Úkoly pak, které Jednotě byly dány, formuloval sám hrabě (později kníže) Dietrichstein takto: a) ukazovati, co dovede a dovésti by mohl domácí průmysl; b) co se v cizině dovede; c) šířiti v našem živnostnictvu známost nových vynálezů a oprav; d) poskytovat prostředky k živnostenskému vzdělávání a podávati poučení na různé dotazy; e) vyvolávati vědomosti, výrobní prostředky a výrobky, jež zemi scházejí; konečně pak f) vynikající technické výkony ohlašovati, uznávati a vyznamenávati.

To skutečně však nebylo ještě vším, co si za úkol položila Jednota, aneb lépe, co ona konala. Vidímeť především, že neobmezuje se jenom na jakousi informaci o tom, co se doma může vyráběti, neb co cizina dokáže, nýbrž že se vynasnažuje prakticky vyhledávati cesty odbytu a navazovati spojení. V tehdejší době na př. vidíme, že za souhlasu vlády vchází ve spojení s konsuláty rakouskými a hledí pomocí jich propagovati domácí výrobu; vidíme, že vstupuje ve styk s průmyslem a obchodem jiných zemí a ustavičně je studuje, aby zjednávala především domácím produktům odbytu. Ale vedle toho stále rozhodněji zastupuje určitý úkol naproti veřejné správě samé, totiž podává jí návrhy, dobrozdání o réformách a pod., tedy onen zvláštní úkol, který právě jest charakteristický aneb jedním z charakteristických pro tak zvaná zájmová zastupitelstva, řekněme zkrátka: komory.

Jest zajímavo, že orgánem pro všechny řečené účely učinila Jednotu tehdejší šlechta česká. Vzpomínati jmen, jako na př. někdejšího purkrabí hr. Chotka a pod., považuji za zbytečné; rád bych se vůbec jak možná jménům vyhnul, protože velmi snadno ublíží se pak něčí památce, když se uvádí jen jméno některé, i pravím proto povšechně: charakteristické jest, že Průmyslová jednota vznikla z počínu šlechty české a že v prvním období působnosti její šlechta měla na celý směr a způsob činnosti Jednoty velice rozhodující účinek. Ano, když si vzpomeneme, kterak tehdejší šlechta, již ovšem

nekynula působnost politická ve smyslu parlamentně-politickém, jako jest nyní, v kulturním a národohospodářském snažení v zemi měla prim, můžeme říci, že vlastně po celou dobu ostatní tak hluboko do poměrů kulturních a národohospodářských v zemi nezasahovala jako tenkrát.

Samy první počátky velkopřmyslových závodů pojí se v Čechách narmnoze k jménům šlechtickým; v málokterém odvětví průmyslovém, které tehdá vzniklo, nenajdeme mezi prvními zakladateli továrny některého z tehdejších držitelů velkostatků a to se neobmezovalo pouze na tak zvaný hospodářský průmysl, nýbrž na různé jiné větve, na př. textilní. Přece však můžeme říci, že tyto počátky velkozávodů v rukách šlechty, v rukách inteligentních a prohlédavých, své době rozumějících šlechticů, byly jen jaksi experimenty, podněcující a povzbuzující pokusy, že však velmi záhy vlastní těžiště provozování takových podniků přešlo do rukou podnikavých mužů stavu občanského, kteří již proto měli více úspěchu, že mohli se podobným činností oddati. Jest dosti zajímavé, jak tehdá bylo vykládáno toto přední a předácké účastenství šlechty.

Dr. Rieger sám praví v řečené zprávě, k dvacetipětiletému jubileu vydané, že zde padá na váhu nesamostatnost středního stavu, který tehdá neměl ani prozíravosti a moci, ani čilosti, aby se staral o to, co jest jeho zájmem. Ale ještě jeden důvod dále uvádí, který jest nadmíru zajímavým pro celý charakter tehdejší doby. Žeť prý při zřizování Průmyslové jednoty panoval názor, aby šlechta byla prostředkujícím členem mezi továrníkem, který smýšlí výlučně protekcionisticky, a obchodníkem všeho druhu, které chce svobodu živnosti a tržby, a jemuž po boku stojí spotřebitel, který chce lacino a dobře kupovati, nestaraje se od koho. Vidíme tu zajímavý úkaz, že tady živel, který platí za nejkonservativnější, má průmyslnictvo, jež obecně platí za živel pokrokový, s novými ideami smiřovati.

Své úkoly plnila tehdy Průmyslová jednota, jak se samo sebou rozumí, se zdarem nestejným. Bylo velmi mnoho pokusů, které se zdály slibnými, které jistě měly svůj původ ve zdravé snaze, v dobré ideji, které ale konečně s úspěchem se nepotkaly. I zde měla Průmyslová jednota docela stejný osud jako snahy vlády 18. století a dřívějších, pokud právě se vzbuzením průmyslu a národohospodářskými záměry se obíraly. Vidíme i při nich množství návrhů, pokusů atd., ze kterých velmi mnohé se nezdařily, avšak dávají se přece jenom ustavičně podněty a vzněty, tak že nemůžeme působnost označiti za neplodnou. Tak to bylo i zde. Šlechtičtí zakladatelé, kterých jest celý dlouhý rejstřík při první zprávě o 25letém trvání, přivábili k sobě záhy muže vědecké. Přivábili též iniciátory tehdejšího velkopřmyslu, tak že lze vlastně říci, že se v žádné pozdější době země naší tyto tři živlové

nespojovali v takovém souhlasu a s takovou činností k obecnému dobru jako tehda.

Nicméně neměl tento poměr trvání.

Ke konci prvního období hlásí se první pokusy o zvelebení živnostnictva »pouze českého« — to slovo mi promiňte, já jsem si je nevymyslíl, stojí v německy psané zprávě muže, který tu dnes byl slaven, a v ní se mluví »von dem bloss böhmischen Teile des Gewerbestandes«, který tedy pouze česky mluví.

Skromně, tištěnými populárními poučeními a počátky škol živnostenských, nejprve jako nedělních a vůbec jen s obmezeným počtem hodin vyučovacích, ale se stálým zřetelem na realie se tato činnost zahajuje a Češové, čeští vzdělanci, v této akci vystupující, vystupují tu s tím zvláštním duchem, který charakterisuje starší buditelskou dobu, s takovým duchem vroucí obětavosti, který na nás působí opravdu dojemně. Vidíme, jak bezplatně aneb za nepatrný groš podrobují se vyučování českému, a vidíme zejména také, jaké zápasy při vši opatrnosti, kterouž si musili ukládati ve formě, přece jenom někdy dosti těžké musili vésti, aby vůbec zjednali větší platnosti českému školství a českému jazyku v poučovací agendě Jednoty. Nadmíru zajímavě to zase vykládá právě jmenovaná zpráva, která ukazuje, jak tehda se ještě opatrně musilo pro české zájmy bojovati, pravíc:

»Množství jinochů třídy střední, kteří vystupující ze školy obecné od-
dati se chtěli živnostem a potřebovali nějaké odborné průpravy populární,
aby se mohli státi zdatnými průmyslníky, neměli však času a prostředků
k další výchově, postrádalo v těch časích za nedostatku reálných škol
všelikého vhodného učiliště.« Z té doby vzal tedy původ návrh r. 1846
inženýrem Pernerem podaný na zřízení úplné průmyslové školy a — nyní
zase cituji doslovně — »ježto žáci, o něž tu šlo, ne-li výhradně aspoň pře-
vahou byli znalí jen českého jazyka, měla se zříditi především škola s vyu-
čovacím jazykem českým, a pak teprve, pokud by prostředky stačily,
i s německým.«

To byl na tehdejší dobu smělý návrh, který, měli vůbec mítí nějaké
čáky a vzbuditi zájem, nesměl býti ani pojímán tak, aby břímě ze splnění
jeho vzcházející připadlo výlučně na útraty Jednoty. A tak vidíme Trojana
s Riegrem putovati se sběracími archy, sbíratí příspěvky, aby se sehnal
kapitál, z něhož by se tato škola vydržovala. Už tehdy tedy ten nám
všem obvyklý národní prostředek svépomoci: sbírky. Kapitál ovšem ne-
sehnal se veliký, ani celých 8000 zl., a také zřízení školy následkem událostí,
které později nastaly, se ustavičně zdržovalo, mimo jiné i následkem

jednání s vládními orgány dosti tuhého, až se teprv v letech padesátých uskutečnilo.

Leč přece jenom s celým vystoupením tehdejších českých zástupců souvisela aspoň částečně jistá krise Jednoty, která potom skončí ovšem tím, že se celý ráz její změnil. Právě ti živlové, kteří byli horlivými a záslužnými zakladateli Jednoty, ta sociální vrstva, která v počátečních dobách ráz dávala Jednotě, znepokojena zápasy, které se vedly o jazykové právo a o národnostní potřeby v lůně Jednoty, ještě více znepokojena rozličnými účinky, které pohnuté politické poměry měly na vnitřní život Jednoty, počala se oddalovati. A tak povstal jeden z důvodů, který celý ráz Jednoty přetvořil. Přišel brzy druhý: A to bylo zřízení obchodních a živnostenských komor. Tím působnost Jednoty, jež až dotud jaksi výlučně reprezentovala takové zastupitelstvo zájmové, přešla na veřejnoprávně organisované zastupitelstvo, přešla nikoliv proti přáním Jednoty, nýbrž za souhlasu a za přímluvy její. Ba ještě víc, Jednota zároveň částečně dala nové komoře úředníky zde vyškolené a vstoupili do nové komory i někteří její členové, kteří se v činnostech, jež je čekaly, již zde byli vyškolovali.

V druhém tedy období nalézáme v celku, byť ovšem mnoho bylo ve stálém toku a přetvořování, ráz Jednoty značně změněný. Ochabl vůdčí vliv šlechty, občanští živlové průmyslničtí stoupají do popředí a spolu s těmito živly učitelstvo vyšších i nižších škol, které svým povoláním a směrem cílům Jednoty stálo blíže. Ostatně vždy jen také víc a více právě národní moment sem vnikal a pocítovali to vzdělanci čeští vůbec za národní potřebu a povinnost, ne-li jinak, aspoň členstvím svým působiti ve prospěch účelů Jednoty. A tu se zřejmým postupným demokratisováním celého složení a života Jednoty vystupuje především proti dřívější době poměrně do popředí zájem o malé živnostnictvo.

Tím nepravím, že by se byly úplně snad pomíjely a zanedbávaly otázky a potřeby velkých závodů, potřeby velkého průmyslu. Avšak váha práce a snah, které se obírají potřebami malého živnostnictva, u přirovnání s prvním obdobím stává se větší a to do jisté míry jistě souvisí s tím, že spolu proniká živel český, národní, ve složení a řízení celé Jednoty. Často se říká a lehce se řekne, že vlastně národohospodářské zájmy české i německé jsou totožny. Ale, s dovolením, ono to není pravda tak docela. In abstracto jsou totožny, konkrétně nikoliv. Ani dnes, jak teprve tenkrát, neboť zatím v zemi vyspíval velký průmysl k lepším stupňům. Tento velký průmysl pak měl, jak víme, národní barvu německou, kdežto u českého člověka skutečně šlo vlastně teprv o to, vypěstovati z něho dobrého řemeslníka. A tak nebylo tu opravdu na obou stranách úplně totožnosti zájmů. A Jed-

nota tím, že obracela svůj zřetel především k živnostem malým, byla přirozeně nucena těžiště své činnosti klásti více také na národní stranu českou; tím, že český národní živel v Jednotě nabýval převahy, byla právě ona zase nucena obírat se především tím, co českému živlu scházelo. To dává potom rozhodně dalšímu vývoji charakteristický ráz.

Nebudíž tím řečeno, že by v té době nebylo snad také co dělati pro všeobecné potřeby a zájmy živností. Nikterak! Potřebujeme si vzpomenouti, že v letech padesátých se vynořují projekty nového řádu živnostenského a vnášíjí veliký vzruch do všech příslušných kruhů; potřebujeme si vzpomenouti, kterak samo předcházející vyvazení pozemkové způsobilo veliké změny podmínek a hospodářského života vůbec, které také působily na průmysl; potřebujeme si představití čilý rozvoj komunikací, který nastává v té době; ani nesmíme zapomenouti na velký vliv, který měla změna celní soustavy a mnoho jiných věcí.

Samo sebou se rozumí, že v takové době bylo dost zaměstnání i pro takovou korporaci, jakou byla Průmyslová jednota, kteráž byla k tomu často volána a kteráž cítila také povinnost naproti všem podobným otázkám projevití mínění své, činiti návrhy a po případě dávatí počin. Také zpráva o působnosti Jednoty za minulých 70 let v dnešní výroční zprávě otištěná celou řadu podobných prací a počinů mohla uvéstí a naprosto neuvádí všechny. Avšak nejhlavnější zůstává přece jen a nejcharakterističtější pro Průmyslovou jednotu s hlediště národohospodářských potřeb českých — těch specificky českých, nikoli všeobecných — její péče o průmyslové školství. To jest kapitola velice zajímavá; jest tu plno dokladů, jak rozumně si v té příčině vedla, jak účtovala s potřebami, jak od menšího postupovala k vyššímu a dokonalejšímu a jak zejména, když dosáhla potom organizace první denní průmyslové školy, obrací všechen svůj zájem na soustavné vypěstování pokračovacího školství živnostenského. Mám za to, že náleží tato kapitola k nejčestnějším v dějinách Jednoty, že jest ale vůbec také jedním z nejpěknějších listů v českých dějinách národohospodářských.

Tu mi dovozte jen malou zastávku. Pravil jsem dříve, že stát některých takovýchto úkolů dlouho se neujímal. Dodám bez ostychu ještě více. Nemíním jenom, že by se jich nebyla ujímala státní správa; ani se jich dosti neujímal náš ústavními zákony z let šedesátých vytvořený autonomismus, ani zemská autonomie ne! Navykli jsme si — máme to už ve svém politickém slabikáři — říkati, že naše samosprávné korporace a hlavně zemská samospráva byla ústavou příliš obmezena ve své působnosti. Jest to pravda jen z části, ač bych byl z posledních, kteří by chtěli proto na někoho vůbec zvednoutí kámen. Leč při plném uznání, jak nové poměry, především

odpor proti přílišnému zákonodárnému centralismu a otázky národnostní musily zaujímat pozornost politiků, přece nelze zapřít, že snad zde vadila přece také jistá utkvělost názoru. Od prvního počátku nové ústavní doby rozumělo se autonomismu vždycky jen v tom smyslu, že tu běží o širší vymezení zákonodárné působnosti země. Ústava, ačkoli v mnohém směru skutečně velmi nepříjemná a nepříznivá, vlastně nebyla by tak překážela autonomním počínům. Proč? Protože vyhradila zákonodárství jenom agendy určité, zůstavivši veliký obor agend ryze správnímu počínání. A jako dnes máme celou řadu záležitostí národohospodářsky důležitých, které až do té chvíle nejsou upraveny žádným zákonem, ani státním ani zemským, a přece namnoze dospěly až k obsáhlým organisacím beze všeho zákonného podkladu, tak bylo to možná ovšem i tenkrát. Co rozhodovalo, bylo jednoduše »praevenire«, kdo přijde dřív a kdo se věci uchopí. Chceme-li býti spravedlivými, musíme doznati, že mocný vzruch, který byl vyvolán spory o veřejnoprávní formy, o ústavu, spory o národnostní právo a podobné, překážel vývoji autonomních snah, vývoji, pokud byl na půdě platné ústavy a platného zákonodárství skutečně možný na pouhé cestě správní. Skutečnost samu, že to bylo možno a že se to nestalo, z historie nesmažeme.

Proč to povídám? Proto, že toto opomínání vlastně Průmyslové jednotě svědčilo. Její záslužná působnost o průmyslové školství byla tím prodloužena, byla jen tím nutna, že o důležitou větev odborného vzdělávání vlastně se dost nestaral nikdo jiný z těch, kteří to i na půdě platné ústavy činiti mohli. A tak se stalo, že tento úkol i se všemi námahami, obětmi velkými a utrpením zůstal v ruce její, dílem jejím nejpřednějším, a že tím zásluhy její historické stávají se většími. Teprve na počátku let osmdesátých končí se řada mnohých pokusů vymoci jí jenom větší subvenci aneb vůbec subvenci, ano končí se smutný list naší historie domácí, na kterém jest psáno, že se mohlo rozbítí v druhé polovici let sedmdesátých převzetí průmyslové školy Jednoty do správy státní pouze o to, že byl činěn požadavek, aby se jí zabezpečil český ráz rovnoprávně.

Můžeme tedy říci, že se stalo ani ne tak vinami, jako spíše samým vlivem událostí, které charakterisují náš politický život od počátku let šedesátých, že Průmyslová jednota zůstala déle hlavním nositelem myšlenky a organisátorem průmyslového školství, nežli by bylo za jiných poměrů snad bývalo možno.

Konečně ta změna nutná přišla: orgány s větší finanční silou mohly se jejího dosavadního úkolu uchopiti. Vidíme dnes, že přes ten onen nedostatek věc pokračuje, a kdyby dnes ti z našich otců, kteří tenkrát v letech 40tých první slabé počátky českého školství průmyslového propagovali s bu-

ditelskými nadějemi a s buditelskou úzkostí, zejména ti z nich, kteří nebyli tak šťastni, aby se dožili nového stavu průmyslového školství, jako se ho dožil Rieger, kdyby ti dnes pohlédli na to, co tu je, myslím, že by všichni řekli, že překonány jsou jejich tehdejší naděje. Bylyť tehdejší naděje opravdu ještě podobně skromné jako málo desítiletí před tím ty skromné naděje buditelů slovesných.

S vřelou úctou jest nám vzpomenouti památky všech těch mužův, i bude nám ještě uvažovati, kterak bychom dospívající pokolení mravně vchovali na příkladu naší generace z první polovice století XIX. Pravím: Mravně vychovávat! Samo sebou se rozumí, že tehdejší život nemohl vypěstovati tolik vynikajících odborníků jako nynější. Samo sebou se rozumí, že jednotlivci musili na mnohých stranách působiti a že tedy jejich výkony měřeny nějakým měřítkem absolutním, snad neuspokojí našeho kritického ducha.

My však nemůžeme pokolení dorůstající, pokolení, které šťastnější svých předchůdců může dnes užívati všech plodů jejich strastí a námah neskonalejších, pokolení, které tak snadno toho všeho užívá, v mravním směru vydatněji posilovati a vyzbrojovati nežli vzory a příklady mravní síly, která v starých našich byla: Veliká, požehnaná altruistická oddanost.

A nyní přicházím k periodě třetí. Když všechno uvážíme, co se sběhlo, jak přešla velká část někdejší působnosti Jednoty na zastupitelstva zájmová, na obchodní komory, a jak veliký úkol průmyslového školství přešel na jiné orgány, tedy pochopíme, že již z té příčiny přirozeně působnost Průmyslové jednoty relativně pozbyla na významu. Bylo by sebeklamem si to zapírati. Ona mohla býti při tom či přes to stejně horlivě činná, ale ježto přestala býti výhradným nositelem určité práce, tedy působnost její relativně pozbývala významu. K tomu přišla druhá věc: Uvolnění spolčovacího ducha liberálním zákonem spolkovým, následkem čehož nyní mohly povstávati nejrůznější všeobecné neb speciální organizace, jejichž působnost šla s působností Jednoty rovnoběžně.

Toto obojí mělo ovšem za následek, že Jednota nebyla více ani ve všeobecně hospodářském životě země, ani v životě národním tímž předním a vynikajícím členem, jakým mohla býti dříve. Činnost její zůstala však horlivou a mnohostrannou. Vzpomeňme si na př. na novou horlivou její působnost, která se týkala změny živnostenského řádu, jež pak r. 1883 skutečně v život vstoupila. Potřebujeme si uvědomiti její čilou, namnoze iniciativnou propagandu v otázce vodních komunikací atd., tedy zde bylo činnosti dosti — dále působnost literární ve prospěch živnostenského do-rostu, konečně literární působnost pro všeobecné národohospodářské účely zejména vydáváním časopisu.

A ne neprávem ve výroční zprávě se také uvádí knihovna. Tato knihovna má totiž ten význam, že slouží účelům speciálním, že se jediné určitým speciálním účelům všeka pozornost zde věnuje. Můžeme si mysliti knihovnu Jednoty sloučenou s nějakou jinou z našich dosti hojných knihoven; ale pak také jest nebezpečí, že by se ve sloučení podobném, kde by bylo péči míti o směry různé, časem mohla potřebná péče odvrátiti od potřeb průmyslových. Tak na př. za posledních let podniknutý pokus, soustřediti zde úplnou knihovnu pro cukrovarství, svědčí, že by na tomto poli ještě se dalo velmi mnoho vykonati a že by samostatné vedení podobné knihovny zůstalo trvale oprávněno.

Arci není pochyby, v mnohých směrech jest tu dnes soutěž organizací jiných, soutěž, o které snad můžeme říci, že znenáhla vybíhá v čirou neorganizovanost. Jest chybou české domácnosti a snad chybou dosti vynikající, že v těchto věcech, těch rozličných pokusech sloužiti určitým účelům národohospodářským, nastává až přílišné štěpení a drobení. Máme množství spolků, které částečně totožným účelům chtějí sloužiti, máme množství sbírek, ve kterých se namnoze tytéž kategorie předmětů hledají a vystavují a pod. Tu jest přirozeno, že se ptáme, svědčí-li to vždycky také našim potřebám a cílům a není-li žádoucí, aby konečně nadešla chvíle jisté, jak juristé říkají, *actio finium regundorum*, jistého vzájemného a rozumného vymezení hranic a působišť, které by aspoň zabraňovalo tříštění, které jest zbytečno, které by umožnilo lepší soustředění snah i sil.

Snad by i tento zřetel pro budoucnost mohl míti nějaký význam pro Průmyslovou jednotu, snad by i v tom směru mohla jí jakožto jedné z nejstarších institucí náležeti plodná iniciativa.

Ať ostatně se věci vyvinou jakkoli, vším právem se musíme ptáti po dalších cílech, po jakémsi výhledu do budoucnosti, a tu není pochyby, ať se poměry soutěže působnosti upraví pak jakkoli, především zajisté zase právem bylo poukazováno v samotné zprávě výroční a tuším také v článku Ottova Slovníku Naučného na to, že naproti zájmům, které dnes namnoze s jistou výlučností vystupují, právě Jednotě průmyslové by vždy náleželo a bylo by jedním z důvodů její existence, aby vždycky hájila všeobecné národohospodářské prospěchy.

I vedle veřejně organizovaných zastupitelstev zájmových, jako jsou komory a pod., mají takové spolkové útvary své oprávnění a svou platnou působnost. Vždyť jsme to viděli již makavě: Sotva zřízena byla Zemědělská rada, ihned se vedle ní zřizuje Ústřední hospodářská společnost a tak se to jeví i v mnohých směrech jiných. Docela jistě mají takové spolkové útvary možnost korigovati jednostrannost, která vyplývá, dejme tomu, ze

složení jistého zastupitelstva zájmového, mají větší volnost kritiky, mají po případě také větší samostatnost vůči veřejné správě. Tedy i potud zůstávají podobné útvary, jako jest Jednota, oprávněny, mají možnost platného působení a oplodňujících počinů.

A přece se mi zdá, že by to vše vlastně na úkol budoucí nebylo dosti a že sluší uvážiti skutečnost ještě jinou.

Pozvání na této výroční zprávě jest dvojjjazyčné. Jednota — a chválím jí to — zůstala zde věrna svému původnímu rázu a vyznačuje tím, že nebylo její vinou, nebylo její vůlí a záměrem, aby i na ní se splnil osud, který mají u nás vůbec utraquistické instituce. Nebylo jejím záměrem, ale ten osud se na ní splnil přece.

Viděli jsme, jak od počátku druhé epochy své více a více dostává v celé své působnosti zbarvení, které jest diktováno potřebami a poměry českého národního života. Ona dnes jest skutečně institucí českonárodní. A jako taková musí se rozpomenouti, nezbyvá-li z původního programu, který jí dali její zakladatelé, ještě mnoho plniti, byť ne vzhledem k celé zemi, ale vzhledem k českému lidu. Jest na nás uvážiti, nenáleží-li Jednotě ujeti se s novými silami a novými pokusy také toho nového, jak my ještě pořád říkáme, buditelského úkolu, jenž má za předmět průmyslový vývoj českonárodní. Tenkrát na počátcích Jednoty mluvili o potřebě vzbuditi průmyslnost, vzbuditi ducha podnikavosti v obyvatelstvu země vůbec. Tenkrát v třicátých letech XIX. století. Co ke vzbuzení průmyslnosti může dáti poučení po stránce technické, to v řadě desetiletí, po která Jednota trvala, spolu i jejím přičiněním vybudováno. A přece nikdo nemůže říci, že by průmyslnost s tím přivlastkem podnikavosti již u nás byla se vyvinula na žádoucí míru. Slýcháme stesky, že nedostatečná podnikavost jest všeobecným rakouským nedostatkem, slýcháme podobné stesky pronášeti i proti samému vídeňskému kapitálu. Jakou měrou neskonale větší platí však ony o nás, o našem národě, o našem životě!

To jest problém, který zasluhuje, aby kde kterou vážnou českou hlavu zaujímal, aby kde kterou českou duši namáhal, problém, který by zasluhoval, aby mu sloužily všechny organizace, jakými vůbec disponujeme. I byl by to největší úkol, s kterým by mohla vstoupiti Jednota průmyslová do nového čtvrtstoletí své působnosti. Ať sama, ať s jinými. Když s jinými, tedy nejlépe v jisté účelně sečleněné a rozvržené práci, ale zajisté na všecken případ v nejšlechternějším závodění. Není dnes důležitějšího, není dnes většího ve všech našich cílech dohromady. V jistém směru byl by to v rámci českonárodním návrat k tomu duchu, ze kterého před sedmdesáti lety Jednota byla vzešla.